

»Ivan Trinko«) razvilo sedanje družbenogospodarsko stanje. Spomin na čitalnice je pri jugoslovanskih narodih živ in spoštljiv, verjetno nekoliko drugačen kot pri Slovencih, ki se onih časov iz druge polovice 19. stoletja prepogosto spominjajo z ironijo in tudi posmehom. Gradivo simpozija o jugoslovanskih čitalnicah bo objavljeno v posebnem zborniku.

Branko Marušič

RAZSTAVE

ČAROVNICE IN ČAROVNIKI, DEŽELNA RAZSTAVA 1987, ŠTAJERSKA

(Riegersburg 1. 5.—26. 10. 1987)

V impozantnem gradu na bazaltni skali Riegersburg na Štajerskem je bila od 1. maja do 26. oktobra razstava z naslovom Čarovnice in čarovniki. Posvečena je bila čarovniškim preganjanjem in čarovniškim procesom na Štajerskem. Razstava je zajela celo zgodovinsko Štajersko, ne le današnje avstrijske, ampak tudi slovenski del. Glavni avtor razstave in izdajatelj kataloga je bil graški zgodovinar in univerzitetni profesor Helfried Valentinitš. Kot zgovorno kaže podnaslov v katalogu: Veliko preganjanje — evropski fenomen na Štajerskem, je bila razstava tako koncipirana, da je bilo to žalostno poglavje zgodovine na Štajerskem predstavljeno v okviru evropskega fenomena te človeške zmote in tragedije.

Avtor razstave si je prizadeval predstaviti čarovniško preganjanje v objektivni luči, brez senzacionalnosti, ki jih pojem zbuja, ko ga danes slišimo. Razstava je bila obrnjena predvsem proti trem zmotnim mnenjem, ki med predstavami o čarovniških procesih še velikokrat prevladujejo. Prvič, da so čarovniški procesi zajeli le ali vsaj pretežno ženske. Prav na primeru Štajerske je razstava lahko pokazala tudi nenavadno velik delež moških udeležencev ali čarovnikov. Drugič, da vera v črno magijo ne spada v »temni srednji vek«, temveč v čas razcveta naravoslovnih znanosti in čas renesanse, kljub temu da segajo začetki čarovniških preganjanj v pozni srednji vek, korenine pa nazaj v srednji vek in celo v čas poganske antike in germanskih ljudstev. Proti tretjemu zmotnemu mnenju, ki enači čarovniške procese s krivoverskimi procesi v katoliških deželah, je v posebnem prostoru pokazal razliko med čarovniškimi in krivoverskimi preganjanji na primeru Španije, klasične dežele krivoverskih preganjanj, kjer so čarovniške procese komaj poznali. Da čarovniški procesi v Evropi niso bili omejeni le na področje katoliške cerkve, temveč da so z isto srditostjo divjali tudi v protestantskih deželah, niti ni bilo potrebno posebej predstavljati, manj znano pa je, da so proti koncu sedemnajstega stoletja divjali tudi v angleških kolonijah vzhodne ameriške obale. Pri predstavljanju širših okoliščin je čarovniške procese uvrstil v vrsto evropskih preganjanj skupin ali posameznikov, ki so pripadali drugi veri, imeli gospodarske uspehe, zastopali drugačna mnenja od ustaljenih ali pripadali drugim ljudstvom. V pozni antiki so bili to kristjani, v srednjem veku krivoverci in židje, nato pa čarovnice in čarovniki, cigani in drugi. Čeprav daje preganjanjem vsak čas svoj pečat, kažejo osnovne »predstave o sovražniku« veliko paralel. Preganjani so bili izločeni iz skupnosti, obtoževali so jih zločinov in seksualne razuzdanosti, »organiziranih zarot« proti človeštvu, prtili so jim krivdo za najrazličnejše nesreče, tudi za naravne. V središče je bil postavljen preganjan in mučen človek, ne glede na spol ali poreklo.

Po tem širšem, evropskem uvodu je bilo podrobno predstavljeno čarovniško preganjanje na Štajerskem. Vendar tudi tukaj ne samo kot strašno posebno poglavje v zgodovini, temveč s poglobljeno in različno področja življenja.

V poglavju Štajerska v zgodnjem novem veku so bile nakazane gospodarske in socialne razmere na Štajerskem v tem času, vsakdanje življenje različnih družbenih razredov in poklicev, ljudska pobožnost, ljudska medicina, čarovnice in čarovniška zelišča ter sodna organizacija ter kazensko pravo na Štajerskem v zgodnjem novem veku.

V poglavju o čarovniških procesih na Štajerskem so bili predstavljeni sami procesi. Prvi znani proces je potekal v Mariboru 1546. leta, zadnji pa na gradu v Gornji Radgoni v letih 1744—1746 proti trem obtoženim, od katerih je en moški v ječi umrl, obtoženki (iz Veržeja) pa sta bili oproščeni. Vrhunec so čarovniški procesi dosegli v letih 1650 do 1700. Točnega števila ni mogoče pokazati, ker vsi akti čarovniških procesov niso ohranjeni. Za to obdobje je danes znanih 220 procesov z 820 vpletenimi osebami. Podrobno so bili predstavljeni iz današnje jugovzhodne avstrijske Štajerske.

Ob samih procesih pa tudi tisti ljudje, ki so bili na robu in so se izdajali, da imajo zveze s hudičem. Posebej so bili predstavljeni spomini na čarovništvo kot so se ohranili v pripovedkah in v ljudskem izročilu.

Razstava se ni končala z dejanskimi čarovniškimi procesi. Avtor se je vprašal, ali potrebujemo grešne kozle tudi danes. Zato je v posebnem poglavju pritegnil tudi 20. stoletje. Z ene strani kot dediščino neke vrste čarovniških procesov v masovnih preganjanjih posameznih skupin ljudi, z druge strani pa čarovniško praznoverje, ki se je na mnoge načine prav tako ohranilo do danes in se celo še pogloblja. Razstavi bi lahko očitali morda eno, toda ne nebitveno pomanjkljivost, da ni pokazala in predstavila tudi tistih, ki so čarovniškim procesom nasprotovali. Teh res ni bilo izredno veliko, toda tak je bil ob drugih pogumnih možeh v Evropi v tistem času radgonski župnik ob koncu 17. stoletja.

Ob razstavi je bil izdan tudi odličen katalog v dveh delih. V prvem delu so prispevki o predstavljeni problematiki, drugi del pa nas popelje skozi razstavne prostore in vsebuje številne in odlične fotografije razstavljenih predmetov.

V prvem delu kataloga posebej opozarjam na razpravo dr. Sergija Vilfana: Čarovniški procesi na Kranjskem — k vprašanju njihove pogostnosti. Z njo je bila namreč v razstavo vključena tudi Kranjska, kjer so čarovniški procesi potekali v istem času in s podobno silo kot na Štajerskem. Ostali prispevki so posvečeni političnim, gospodarskim in socialnim odnosom v vojvodini Štajerski v zgodnjem novem veku (H. Valentinitich in G. Jontes), cerkvenim in verskim odnosom ter ljudski pobožnosti (E. M. Liebmann in E. Grabner), ljudski medicini ter čarovniškimi zeliščem (D. Ernet in E. Grabner), sodni organizaciji in kazenski praksi na Štajerskem v poznem srednjem veku (G. Kocher).

O položaju žensk v družbi v poznem srednjem veku in v novem veku ter o položaju žensk v pravnem življenju zgodnjega novega veka pišeta H. Wunder in G. Kocher, o pojmu škodljivega čarovništva H. Biedermann, o čarovništvu v starem veku H. Aigner, o čarovniških preganjanjih v srednjem veku R. Härtel, o predstavah o hudiču, izoblikovanju učenja o čarovništvu, zagovornikih in nasprotnikih čarovniškega preganjanja in podobi zahodnoevropske čarovnice H. Hundsbichler, H. Biedermann, W. Behringer in H. Dienst. Čarovniške procese v avstrijskih deželah predstavljata H. Dienst in S. Vilfan. O preganjanju čarovnic in čarovnikov na Štajerskem pišejo H. Valentinitich, R. Grasmug in G. Gänser, o gospodarskih in socialnih aspektih R. Grasmug, O. Pickl o raznih tipih čarovnikov (šarlatanih, prevarantih in drugih). A. Seebacher - Mesaritsch je predstavil zadnji čarovniški proces na Štajerskem v Gornji Radgoni. E. Hörandner in W. Brunner pišeta o spominu na čarovnice v ljudskem izročilu. Na koncu je pet avtorjev v svojih prispevkih predstavilo različne poglede na čarovništvo v dvajsetem stoletju.

Vinko Rajšp

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Revija z najdaljšo tradicijo med slovensko zgodovinsko periodiko (v letu 1987 je izšel že njen 58. letnik) objavlja prispevke, ki niso zanimivi le za bralce iz severovzhodne Slovenije, saj posegajo tudi v širši okvir slovenske zgodovine.

ČZN izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru s sodelovanjem mariborske univerze. Naročiti ga je moč pri Založbi Obzorja, YU-62001 Maribor, Partizanska 5.